

СТРАТЕГІЯ, ЗМІСТ ТА НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ З ВИЩОЮ ТЕХНІЧНОЮ ОСВІТОЮ

УДК 37.013.73:101

М. Д. Прищак, канд. пед. наук, доц.

ДО ПИТАННЯ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТІ

Зроблено спробу означення комунікативного підходу як важливого методологічного принципу освіти. Увага акцентується на аналізі комунікації як онтологічної, телеологічної та аксіологічної основи розвитку особистості. Визначено характеристики комунікативного підходу.

Вступ

Причиною зростання інтересу науковців до проблеми комунікації в освіті є усвідомлення ролі комунікації як важливого чинника розвитку особистості та суспільства. Трансформація поглядів на онтологічні засади людського буття зумовила процес зміни педагогічних парадигм в напрямі подолання монологічної парадигми комунікації, усвідомлення цінності «Іншого». Особливого значення цей процес набуває для розвитку української освіти, для якої авторитарний, монологічний підхід був тривалий час визначальним, а досвід демократичної, діалогічної освіти незначний.

Ще однією причиною зростання ролі комунікації в освіті є те, що логіка пошуку сучасних педагогічних парадигм концентрується в напрямі таких комунікативних понять, як «гуманізм», «дитиноцентрованість», «особистісна орієнтованість», «суб'єкт-суб'єктний підхід», «любов», «толерантність», «асертивність», «емпатія», «повага», «довіра», «розуміння», «діалогічність», «співробітництво», «співпраця», «взаємодія», «відповідальність» тощо. Вони стали засадничими категоріями різних педагогічних концепцій, теорій (гуманістична педагогіка, дитиноцентрована педагогіка, особистісно орієнтоване навчання і виховання, педагогіка співробітництва, педагогіка толерантності та ін.). Тому вищезгадані педагогічні концепції, теорії оперують здебільшого однаковими поняттями, подібною є їх методологічна база. Це призводить до розмитості педагогічного поля, вносить в науковий та навчально-педагогічний процес невизначеність, заплутаність, банальне повторювання одного і того ж, неадекватність та формалізм під час використання понять та категорій. Одні і ті ж (подібні) педагогічні поняття, принципи, методи подаються в різних підходах, різними вченими як щось нове, оригінальне.

Тому потрібно знайти концептуальну, смислотворчу ідею, яка б могла стати синтетичним, системоутворювальним, об'єднуювальним фактором для сучасних підходів в освіті. Дослідження зарубіжної, вітчизняної філософії, психології та педагогіки засвідчують, що такою ідеєю є комунікація. В першу чергу це онтологічна (смилова) комунікація або комунікативність, яка в концептуальному, парадигмальному, теоретичному, гносеологічному планах актуалізується в понятті «комунікативний підхід».

Різними напрямом дослідження проблеми комунікації присв'ятили свої праці українські вчені: І. Бех, І. Зязюн, С. Мусатов (гуманістичні виміри педагогічної комунікації); Н. Волкова, О. Коваленко, С. Смотрицька, Г. Токарева, В. Филипчук (комунікація в педагогічному процесі); І. Зязюн, С. Максименко, С. Сисоева (комунікативна компетентність педагога); О. Балл, О. Нікуленко, Г. Салашенко, Н. Тарасович (діалогічність у процесі педагогічної комунікації); Л. Велитченко, І. Зязюн, Е. Унтілова (педагогічна взаємодія); І. Бех, О. Балл, Г. Дьяконов, В. Мусатов (психологічні засади педагогічної комунікації); Н. Кордунова, В. Любашина, Н. Хомутиннікова (розвиток особистості в процесі спілкування) та ін.

Але дослідники концентрують свою увагу на окремих аспектах проблеми педагогічної комунікації. Комунікативний підхід як предмет дослідження аналізується, здебільшого, в контексті ви-

вчення мови як наближення навчального процесу до реального процесу спілкування (В. Лукашенко, В. Зубенко).

З 90-х років ХХ ст. системне дослідження питання комунікативного підходу в освіті відбувається в педагогічній науці Росії та інших країн зарубіжжя. Доцільно навести назви деяких російських дисертаційних досліджень: «Коммуникативный подход как фактор активизации познавательной деятельности студентов (О. Искандарова), «Теория и практика гуманитарного образования: ценностно-коммуникативный подход» (Л. Разбегаева), «Развитие познавательной активности младших школьников при коммуникативном подходе (Л. Габидуллина)» та ін.

До проблеми комунікативного підходу в контексті міжособистісного спілкування звертався у своїй творчості К. Роджерс [1].

Складність, багатоаспектність явища комунікації, зокрема педагогічної комунікації, неоднозначність підходів до розуміння сутності та змісту комунікативного підходу вимагають попереднього визначення теоретико-методологічних засад дослідження проблеми комунікативного підходу в освіті, які виступають свого роду «методологічним проектом».

Актуальність та недостатня дослідженість питання комунікативного підходу в освіті визначає мету запропонованої статті.

Основна частина

Розглянемо спочатку погляди вчених на сутність поняття «підхід».

Термін «підхід» використовують для позначення «відправної тези», «вказує на деяку універсальну ідею, в якій узагальнено досліджуване» [2, с. 72].

Л. Велитченко визначає підхід як «апріорну думку про сутність досліджуваного явища, логічний суб'єкт і логічний предикат якого утворюють вихідну посилку в теоретико-емпіричному аналізі». Через поняття «підхід» розкривається «важливий методологічний смисл», який стосується «в першу чергу, проблеми належності досліджуваного суб'єкта до якоїсь онтологічної сукупності явищ. Така сукупність, описана в термінах того чи іншого теоретичного конструкта, є об'єктом вивчення з визначенням аналітично вицлененого предмета дослідження. Визначення підходу відкривається в даному разі як виявлення системних зв'язків між поняттями, що належать до вибраної парадигми» [2, с. 75].

Поняття «підхід» має не тільки методологічно-пізнавальну (гносеологічну) суть, воно нею є завдячуючи її онтологічній суті. Підхід визначає онтологічну, телеологічну та аксіологічну суть предмета чи явища.

Існують різні парадигмальні підходи в освіті: особистісно орієнтований (І. Бех, С. Подмазін, А. Фасоля), гендерний (О. Петренко), гуманістично-екзистенційний (Л. Анциферова), полісуб'єктний (І. Вачков), психосоціальний (В. Журавльов), історико-психологічний (Г. Акопов, В. Кольцова, В. Старовойтенко), духовно-зорієнтований (А. Гостев, В. Слободчиков), компетентнісний підхід (І. Бех, М. Степко), діяльнісний підхід (О. Леонтьєв), особистісно-діяльнісний підхід (Л. Велитченко) та ін.

Домінуючим на сучасному етапі розвитку освіти є особистісно орієнтований підхід [3; 4]. Перехід від авторитарної до особистісно орієнтованої освіти — значний крок в пошуку онтологічної, ціннісної та методологічної основ освіти. Найвищою цінністю, метою освіти стає особистість. Тому категорія «особистісно орієнтована освіта» в найбільшій мірі відповідає тим тенденціям, які відбуваються в освітньому просторі пострадянських суспільств.

Але, на думку автора, особистісно орієнтована система освіти не може в повній мірі бути гарантією демократичної (в суспільному контексті) парадигми освіти. В освітньому (педагогічному) контексті можливість продукування нею авторитарності, монологічності, егоїзму особистості залишається. Вона не може відповісти на питання легітимації ідеалів, цінностей, моральних принципів та їхніх критеріїв; «міри» між індивідуальним і соціальним, свободою і дисципліною, свободою і відповідальністю як в житті людини, так і в педагогічному процесі; ціннісної основи взаємодії в системі «учитель—учень» [5].

Тому особистісно орієнтована освіта не може, на нашу думку, мати завершально-парадигмальну форму, а є перехідною — від авторитарної до комунікативної.

Комунікативний підхід в освіті розглядається автором як універсальна ідея, яка визначає, розкриває, актуалізує комунікацію як онтологічну, телеологічну, аксіологічну основу розвитку особистості та методологічну основу освіти. Методологічно-гносеологічною суттю комунікативного підходу в освіті

є розгляд освітніх явищ через призму поняття освітньо-педагогічної комунікації.

У сучасних педагогічних підходах до питання педагогічної комунікації дуже виразно проявляється «класичний» педагогічний підхід, який полягає в тому, що поняття взаємодія, взаєморозуміння, співчуття, співпереживання не є самодостатньою, ціннісно-сисловою основою комунікації між учителем і учнем, а є периферійним, технологічним додатком, який учитель використовує, якщо він бажає, щоб головне педагогічне завдання — передача інформації — було ефективно реалізовано. Передача інформації визначається не як одна із форм комунікації, хоча і дуже важлива, яка опосередковується іншими комунікативними феноменами, а як визначальна комунікативна дія, яка опосередковує, визначає інші складові комунікації.

Такий підхід виносить питання «для чого потрібні інформація, знання?» («з якою метою?») на периферію навчально-виховного процесу, а звідси на периферію виноситься проблема духовного розвитку особистості.

На думку автора, в педагогічній комунікації її апріорними смисловими явищами, повинні бути такі, що визначаються поняттями: «любов», «повага», «довіра», «емпатія», «співробітництво», «співпереживання», «співтворчість» та ін. Це означає, що апріорною (онтологічною, телеологічною, аксіологічною) основою, смислом педагогічного процесу є комунікація. В самій комунікації вже закладені етичні, естетичні, пізнавальні аспекти людського буття, закладений смисл. Ці аспекти в значній мірі розкриваються через інформацію, яка несе в собі естетичні, етичні, духовні символи; коди відкриття істини, але сама по собі, без ціннісної, смислової, телеологічної її актуалізації в системі «Я — Інший» (в різних її комунікативних варіаціях) має суто технологічний, або знанієвий, сенс, який не обов'язково пов'язаний з питанням духовності, соціальної та професійної компетентності. Крім того, інформація може бути небезпечною як для комунікативної системи «Я — Інший», так і для самого «Я — его», сама по собі вона породжує людський егоїзм.

Спробуємо концептуально визначити характеристики комунікативного підходу як онтологічної, телеологічної, аксіологічної та методологічної основи освіти:

— категоріально-методологічною основою комунікативного підходу в освіті є термін «комунікація» (від лат. *communis* — робити спільним: ділитися, наділяти, обмінюватися, радитися, повідомляти, спілкуватися, приєднувати, зв'язувати, з'єднувати, брати участь), який визначається нами як процес та стан взаємодії людини з внутрішнім і зовнішнім світом, на основі яких «Я» усвідомлює себе, відкриває та актуалізує свою онтологічну, аксіологічну та телеологічну самість через знаходження й визначення себе в «Іншому». «Іншим» може бути «Я», «Ти», «Воно», «Ми». «Інші» об'єктивуються в людях, природі, суспільстві, культурі, космосі, божестві, тексті, комп'ютері та ін.;

— комунікативний підхід долає абсолютизацію «центровості» людини, яка притаманна філософії свідомості (принципи: «людина є мірою всіх речей» (софісти), «я мислю, отже існую» (Декарт)), результатом яких є низка моральних та екологічних проблем ХХ ст. Адже за всіх позитивних настанов цих принципів вони вели до переоцінки людиною свого «Я», своїх можливостей, своєї ролі в системах «людина — природа», «людина — суспільство», вели до самовпевненості, егоїзму «Я—свідомості»;

— комунікативний підхід, долаючи центровість «Я» (особистості) або Іншого (особистості, соціальні групи, суспільство), смисловою, ціннісною, телеологічною основою освіти визначає комунікативну взаємодію в системі «Я — Інший», за якої стверджується роль, цінність Іншого, Інший визнається як рівноправний, актуалізується відповідальність за Іншого. Це система «Я — Інший», яка ніколи не перетворюється в «Ми»;

— комунікативна система «Я — Інший» позбавлена крайнощів як індивідуалізму, так і абсолютизації соціального, це шлях «пошуку міри», «золотої середини» (Арістотель) між індивідуальним і соціальним, свободою і відповідальністю, свободою і дисципліною як в житті людини, так і в педагогічному процесі;

— комунікативний підхід є методологічною основою педагогічних теорій: педагогіка дитиноцентризму, педагогіка співробітництва, гуманістична педагогіка, педагогіка толерантності, особистісно зорієнтоване навчання та виховання, суб'єкт-суб'єктний підхід;

— комунікація як методологічний принцип освіти є принципом системним, який поєднує в собі не тільки знанієві та технологічні, але, в першу чергу, онтологічні, аксіологічні, телеологічні засади освіти та педагогіки. Онтологічні — комунікація є основою розвитку особистості та суспільства. Аксіологічні — тільки комунікація актуалізує такі цінності як любов, дружба, свобода, довіра, співробітництво, духовність, відповідальність тощо. Телеологічні — метою освіти (педагогіки) є усвідомлення та актуалізація ціннісних засад комунікації в системі «Я — Інший» та розвиток на цій основі

духовності, соціальної компетентності, професійної компетентності;

— тільки система «Я — Інший» ставить питання відповідальності за Іншого, тому комунікативна парадигма освіти апріорно спрямована на розвиток в особистості відповідальності в різних системах комунікативної взаємодії, включаючи систему «людина — природа»;

— технологічною основою комунікативного підходу в навчально-виховному процесі є створення ефективної комунікації (взаємодії) з метою успішного вирішення освітніх завдань;

— комунікативний підхід розглядає освіту не через саму по собі наявність знань, умінь, навичок, а через питання «для чого?» («з якою метою?»), пропускаючи його через ціннісну сферу;

— тільки комунікативна система «Я — Інший» актуалізує такі явища та цінності, як духовність, свобода, любов, дружба, толерантність, повага, довіра, взаєморозуміння, співчуття, співпереживання, доброзичливість, зацікавленість, розуміння, асертивність, діалог, взаємодія, співробітництво, співтворчість тощо. З них навчально-виховний процес повинен розпочинатися і ними закінчуватися. Як це не парадоксально звучить, саме вони визначають мету, зміст та методи освіти (навчально-виховного процесу);

— якщо такі якості особистості педагога, як духовність, любов, толерантність, повага, довіра, взаєморозуміння, співчуття, співпереживання, доброзичливість, зацікавленість, розуміння, асертивність тощо, ми будемо розглядати не в контексті явища комунікації (комунікативного підходу), то всі вони перетворюються в суто технологічні явища, а то, і в «педагогічну бутафорію»;

— комунікація, на основі дискурсу, ставить і вирішує питання легітимації ідеалів, цінностей, моральних принципів та їхніх критеріїв. Тому комунікативна парадигма освіти розвиває в особистості світоглядну установку на діалогічний, дискурсивний спосіб їх легітимації та знання, уміння, навички актуалізації цієї установки.

Висновки

Отже, розвиток західної та вітчизняної філософської, психологічної та педагогічної думки другої половини ХХ ст. засвідчує усвідомлення ролі комунікації як онтологічної, телеологічної та аксіологічної основи розвитку особистості та важливого методологічного принципу розвитку освіти. Комунікація в концептуальному, парадигмальному, теоретичному, гносеологічному планах актуалізується в понятті «комунікативний підхід». Саме комунікативний підхід в освіті є методологічною основою педагогічних теорій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Р. Роджерс. — М. : Прогресс, 1994. — 480 с.
2. Велитченко Л. К. Методологічна сутність категорії підходу в науковому дослідженні / Л. К. Велитченко // Психологія та педагогіка. — 2009. — № 2. — С. 72—79.
3. Алексеев Н. А. Личностно-ориентированное обучение в школе / Н. А. Алексеев. — Ростов н/Д : Феникс, 2006. — 332 с.
4. Подмазін С. І. Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз): дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03 / С. І. Подмазін. — Дніпропетровськ, 2006. — 418 с.
5. Прищак М. Д. Трансформація освіти України: пошук парадигми / М. Д. Прищак // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 35 Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. — Вінниця, 2011. — С. 30—33.

Рекомендована кафедрою філософії та гуманітарних наук

Стаття надійшла до редакції 26.10.12

Рекомендовано до друку 19.11.12

Прищак Микола Дем'янович — доцент кафедри філософії та гуманітарних наук.

Вінницький національний технічний університет, Вінниця